

3-СЕКЦИЯ

ОПАСНОСТЬ МУНКУРТИЗАЦИИ И ТОТАЛЬНОЙ МАССОВОЙ КУЛЬТУРЫ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Осмоналиева Д.,
ф.и.к., доцент,
К.Карасаев атындагы БГУ

КЫРГЫЗ ЭЛИНИН УЛУУ ЖАЗУУЧУСУ ЧЫҢГЫЗ АЙТМАТОВ МАҢКУРЧУЛУК ЖӨНҮНДӨ

Макалада маңкуртчулук түшүнүгүн Ч.Т.Айтматовдун киргизгендиги көрсөтүлөт. Чындыгында кыргыз, казак адабиятында маңкурт түшүнүгү болгон эмес. «Манас» эпосунда адам баласын мал кайтаруучу кулга айландаруунун жолу – «Шири» (3841 – 3846 саптар) айтылат. Ч. Айтматов болсо «Маңкурт» деген түшүнүктү «маң» жана «курт» деген эки сөздөн түзгөн.

Түйүн сөздөр: маңкуртчулук, маңкурт, шири, эпос, «Манас», маң, Баңги, нашаачы, курт, миф, легенда.

В статье показывается что Ч.Т. Айтматов впервые ввел в литературу понятие манкуртизм. До этого в кыргызской и казахской литературе понятие манкурт не встречалось. В эпосе «Манас» в 3841-3846 строках говорится о превращении человека в пастуха-раба методом одевания на голову «Шири». Ч.Т. Айтматов слово «манкурт» образовал из двух слов «ма_» - курить гашиш, «курт» - червь.

Ключевые слова: манкуртизм, манкурт, шири, эпос, «Манас», ман, курить гашиш, курт, червь, миф, легенда.

The article shows that Ch.T. Aitmatov first introduced the concept of mankurtizm in literature. Prior to this, the concept of mankurt was not found in the Kyrgyz and Kazakh literature. In the epos «Manas» in 3841-3846 lines it is said about the transformation of man into a slave shepherd by the method of dressing on the head «Shiri». Ch.T. Aitmatov the word «mankurt» formed from two words «ma_» - to smoke hashish, «kurt» - a worm.

Keywords: mankurthism, mankurt, width, epic, «Manas», mang, smoking hashish, kurt, worm, myth, legend.

Кыргыз элинин улуу жазуучусу Ч.Т. Айтматовдун маңкуртчулук жөнүндөгү ойлору бүгүнкү күндө өзгөчө маанилүү боло баштады [1.135-140 б.]. Академик А.А.Акматалиевдин пикири боюнча маңкурт маселеси «бүгүнкү күндө улам глобализация тереңдеген жана кеңейген сайын актуалдуу болуп саналат жана дүйнөнүн төрт бурчунда маңкуртчулуктун көрүнүшү ар түрдүү жагдайда көрүнүп жатат» - деп, баса белгилейт.

Маңкуртчулук маселеси жөнүндөгү академик А.Акматалиевдин ойлоруна токтолуунун алдында, биздин көрүнүктүү эстетик талантуу окумуштуубуз Кыргызстан жазуучулар союзунун жетекчиси болгон Теңдик Аскараровдун өзгөчө баалуу бир пикирине көңүлүнүздөрдү бургум келет. Т.Аскараров мындай деп жазып жатат: «Бүгүнкү күндө Чыңгыз Айтматовдун руханий мурасын илимий баалоонун критерийлерин тактоо боюнча өзгөчө активдүү аракеттердин жүргүзүлүп жаткандыгы байкалат. Биздин оюбузча «мындай аракеттер жазуучунун чыгармаларына тикеден-тике тиешеси бар илимий теориялык маселелердин бардык комплексин бүгүнкүдөн да тереңирээк изилдеп, салмакталып

ойлонулган тыянактарды чыгарууга багытталган милдеттерге байланыштуу» (кыргызчалаткан мен – Д.О.) [1.173 б.].

Дал ушул пикирге таянып Т. Аскарров 2007-жылы «Белый пароход» гезитине чыккан «Признает ли Чингиз Айтматов долг перед казахской литературой?» - деген суроону бир топ казакстандык акындар, жазуучулар, искусство таануу илиминин өкүлдөрү коюшкан. Туркиянын Бишкек шаарындагы белгилүү «Вефа» соода борборунда өткөн кечде Ч.Т.Айтматовго биздин журналисттердин бири кайталап ушул эле суроону берген. Ошондо Чыкем эч бир кебелбестен жөн гана «Манастын» 3841-3846-саптарын караңыз деп, жооп берип, кийинки суроолорго өтүп кеткен. Ошондо биз Ч.Айтматовдун улуу кеменгерлигине таң бергенбиз.

Т. А. Аскарров болсо бул суроого мындай деп орусча кошумчалайт маанисин бузуп албас үчүн кыргызчалабай эле берели: «Но хотелось бы тут добавить к сказанному, что сам Айтматов назвал первоисточник этой жуткой темы манкуртизма – эпос «Манас». Так что приоритеты тут имеют отношение великому сказанию кыргызов [4. 178 – с.].

Кыргыз Республикасынын Казакстандагы экс-элчиси, көрүнүктүү философторунун бири Жумагул Сааданбеков өзүнүн мыкты жазылган «Философия Чингиза Айтматова» аттуу эмгегинде мындай деп жазат: «с потрясающей силой раскрыт феномен манкуртизма, когда «освобожденный» от обязательств перед родителями и отечеством манкурт без колебаний выпускает стрелу в сердце матери» [7.92 с.].

Филология илимдеринин кандидаты, Ж. Баласагын атындагы КУУнун профессорунун милдетин аткаруучусу Гүлбара Сыдыкова өзүнүн эмгегинде атактуу сынчы Кеңешбек Асаналиевдин изилдөөлөрүнө таянуу менен мындай деген тыянакка келген: Чыңгыз Айтматов өзүнүн романын жазар алдында «Манастын» Сагынбай Орозбаковдун вариантынын башкы редактору катарында зор иштерди аткарган, демек эпостогу саптар маңкурт жөнүндөгү легенданын чыгышына түрткү болгон [8.51б.].

Жогоруда келтирилген Чыңгыз Айтматовдун Маңкурт жөнүндөгү ойлору тууралуу пикирлердин бирине да токтолбостон, алардан түп тамырынан айырмаланган өз пикирин академик А.А.Акматалиев сунуштайт. Анын сунуштарын так жана ачык болушу үчүн шарттуу түрдө тогузга бөлүп караса болот.

Биринчиден, маңкуртчулуктун ар түрдүү жагдайда көрүнүп жаткандыгы баса белгиленип мындай тыянак чыгарылган: «Айтматов байыркы легенданы жөн гана баяндап койгон жок да, ал адамзаттын келечеги жөнүндө тынчсызданып, азыркынын маңкурту Сабитжан Таңсыкбаев өндүүлөрдүн образын элестүү тартып жатпайбы!»

Экинчиден, «А чындыгында маңкурт, Дөнөнбай кушу тууралуу легендалар казак элинде жок!»

Үчүнчүдөн, «Айтматов романынын окуясы казак талаасында өткөндүгүнө байланыштуу гана легенданы чыгарманын сюжетине киргизе салган».

Төртүнчүдөн, «Айтматовдун өзү миф жаратуучу».

Бешинчиден, Улуу манасчы Сагынбай Орозбаковдун вариантынын 3841-3846-саптарында гана мындай ой камтылып жатат:

«Баланы кармап алалык,

Башына шири салалык».

Алтынчыдан, «Ч.Айтматов «Маңкурт» деген сөз ойлоп таап, дүйнөгө термин катары киргизип жиберген».

Жетинчиден, «Манаста» маңкурт деген сөз таптакыр жолукпайт».

Сегизинчиден, «Маңги болуп ар адам» (88226-сапта) - делет эпосто, бул башы айлануу, акыл – эсинен айнуу, мээ оорусу (көк мээ) менен сөздү кошуп «мээни жеген курт» деген маани берген да, «Маңкурт» болуп, мааниси өтө тереңдей түшкөн».

Тогузунчудан, «Азыркы мезгилде... маңкурт кейпиндеги пенделер жер шарын каптап баратбайбы! Легендадагы эненин жоолугунун канаттуу кушка айланып: «Эсиңе кел, сен кимсиң? Атың ким? Сенин атаң Дөнөнбай! Дөнөнбай! Дөнөнбай! – деп адамча үн салышы... адамдык ыймандык акыл-эске чакыруу?» [3. 529-531 б.]. Жогоруда, биз тогузга бөлүп, жиликтеп жаткандыгыбыздын себеби биринчи кезекте окуучуларга, студенттерге, аспиранттарга, жалпы эле китеп жандуу адамдарга керек деген ишенимдемин.

Ал гана түгүл академик А.А.Акматалиевдин ойлорунун тууралыгын далилдөөнү биздин Кыргыз тил илиминин дөө-шаалары академик К.К.Юдахин менен анын пикирлеши, сырдашы, авторлошу Кусеин Карасаевдин пикирлерине токтолууну туура таптым.

Академик К.К.Юдахин Кыргызча – Орусча сөздүгүндө маңкурт деген сөз жок, бирок «маң» деген сөз бар. Маң деген сөзгө К.К.Юдахин мындай деген түшүнүктү берген: «маң» I ир то же, что нашаа, гашиш; маң тарт – курить гашиш; маң тарткандай кейбиреп, мас болгондой кеңгиреп, фольк...» курт – червь, червяк, эшек курт, мурдундан эшек куртуң түшө элек... [6.516 б, 450 б.].

Профессор К.К.Карасаев «Өздөштүрүлгөн сөздөр. Сөздүк» аттуу өзгөчө баалуу китебинде: «Маң (Иран) 1. Мең дубана (баңги дивоно). 2. Нашаа, нашаа чегүү. Маң тарткандай кейбиреп, мас болгондой кеңгиреп (эл ырлары) 3.Кейбир, келесоо. Күйөөн жаман жан болсо, күндө акылың маң болор (эл ырлары).

Маңги 1. Баңги (Иран) нашаа чегүү, нашаачы. Жети таз өзү маңги таз, акылы жок аңги таз (Тоголок Молдо) [5.188 б.].

Ч. Т. Айтматов өз мезгилинде тактап айтканда 1952-жылы «О терминологии киргизского языка» аттуу макаласында К.К.Юдахиндин «Орусча-кыргызча сөздүгүнө» (1944-ж.) өз пикирин жазып кеткен [2.65 б.]. Демек, мындан бир гана: Ч.Т.Айтматов өз заманында кыргыз тили жана адабиятынын өнүгүшүнө өз салымын кошуп кеткен - деген тыянакты чыгарууга болот

Пайдаланган адабияттар.

1. Айтматов Ч. Чыгармаларынын сегиз томдук жыйнагы. 4 том. Кылым карытар бир күн, Чыңгызхандын ак булуту. Кайрылып куштар келгиче. Бахиана. – Бишкек, Бийиктик, 2008. - 544 б.
2. Айтматов Ч. В Соавторстве с Землею и водою... Очерки, статьи, беседы, интервью. – Фрунзе, Киргизстан, 1978. 408с.
3. Акматалиев А.А. Чыңгыз Айтматов (Кыргыз жана орус тилдеринде) – Б.: Бийиктик, 2008. - 580б.
4. Аскарров Т. Поиски Абсолюта – творческое кредо Чингиза Айтматова. – Б., 2010. - 206с.
5. Карасаев Х.К. Өздөштүрүлгөн сөздөр: Сөздүк. – Фрунзе, 1986. - 424 б.
6. Кыргызча – Орусча сөздүк. / Түзгөн К.К. Юдахин. – М.: Советская Энциклопедия 1965. - 973 с.
7. Сааданбеков Ж. Философия Чингиза Айтматова. – Б., 2013. - 256с.
8. Сыдыкова Т. Б. Чингиз Айтматов и русский литературно - критический дискурс: социально - философские искания и контекст романского творчества. – Б.: КРСУ, 2013. - 232 с.